

● مقاله تحقیقی

مقایسه تاثیر روش های کاهش گرایش سوء مصرف مواد در دانش آموزان

چکیده

زمینه: با شروع سوء مصرف مواد غیرقانونی نظیر حشیش، تریاک و غیره از دوران نوجوانی، شانس بالائی برای مرگ زودرس ایجاد می شود. روش های متعددی در خصوص کاهش گرایش دانش آموزان به مواد غیرقانونی به اجرا درآمده، اما اثربخشی آنها مورد تردید و سؤال است.

هدف: این تحقیق سعی در مطالعه و مقایسه روش های مختلف کاهش گرایش دانش آموزان به سوء مصرف مواد دارد.

مواد و روش: روش پژوهش در طرح حاضر به صورت نیمه آزمایشی با انتخاب سه گروه آزمایش و یک گروه شاهد است. جامعه آماری شامل کلیه دانش آموزان پایه دوم راهنمایی سال تحصیلی ۸۵ - ۱۳۸۴ در مدارس راهنمایی سراسر کشور بوده است. روش نمونه گیری به صورت لایه ای چند مرحله ای و با توزیع جغرافیایی کشور به ۵ منطقه شمال، جنوب، مشرق، مغرب، مرکز و انتخاب استان ها به صورت تصادفی بود. ابزار اندازه گیری، پرسشنامه خود گزارش دهی و محقق ساخته با محتوای اطلاعات جمعیت شناختی و بررسی نگرش و آگاهی از عوارض نسبت به مواد غیرقانونی بود.

یافته ها: نتایج نشان داد که از بین دانش آموزان گروه نمونه مورد بررسی (۲۹۱۱ نفر) با میانگین سنی ۱۳ سال، در هر سه قسمت نگرش و آگاهی از مضرات مواد غیرقانونی و نیز کاهش مصرف مواد غیرقانونی، تفاوت میانگین تفاضل نمرات گروه شاهد با گروه های آزمایش معنادار بود. در بررسی انواع روش های کاهش گرایش، گروه آموزش مهارت های اجتماعی نسبت به سایر گروه ها منفی ترین نگرش و بیشترین آگاهی از مضرات مواد غیرقانونی را داشتند.

نتیجه گیری: به نظر می رسد استفاده از روش های سنتی قدیمی جهت افزایش سطح آگاهی و نشر اطلاعات نمی تواند در پیشگیری و یا کاهش گرایش مؤثر باشد. آموزش مهارت های اجتماعی، اثربخشی بیشتری نسبت به سایرین داشته است.

واژگان کلیدی: آگاهی، پیشگیری، سوء مصرف، مواد غیرقانونی، مهارت های اجتماعی، نگرش

دکتر محمد علی امام هادی*
مریم جلیوند۲

۱. متخصص پزشکی قانونی و مسمومیت ها - عضو هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، مرکز آموزشی پژوهشی سل و بیماری های ریوی دکتر مسیح دانشوری
۲- کارشناس ارشد روانشناسی - مرکز مشاوره و خدمات روانشناختی توحید - سازمان آموزش و پرورش شهر تهران

* نشانی نویسنده مسئول: تهران - خیابان شریعتی - مقابل خیابان استاد مطهری - ساختمان شماره ۳ معاونت بهداشتی درمانی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی
تلفن: ۰۲۱-۸۸۴۲۱۹۰۰-۰۹۶۹۰
دورنگار: ۸۸۴۱۹۹۶۶
پست الکترونیکی: emamhadi@yahoo.com

مقدمه

قرن بیستم، آبستن رویدادهای خوشایند و ناخوشایند بسیاری بوده است. در این قرن قاچاق مواد غیرقانونی، مواد مخدر، داروهای روان گردان و اعتیاد بدانها، بصورت بحرانی اجتماعی درآمده است^(۱). در حال حاضر سالیانه بیش از ۲۶ میلیون مورد مرگ به علت مصرف مواد غیرقانونی و مواد مخدر در دنیا وجود دارد و این در حالی است که تا ۲۰ سال آینده این رقم به بیش از ۴۰ میلیون مورد خواهد رسید که بیش از ثلث آن در کشورهای در حال توسعه رخ خواهد داد.^(۲) درآمد خالص از قاچاق مواد مخدر در جهان بین ۵۰۰-۳۰۰ میلیارد دلار تخمین زده می-شود. هر سال ۱۱ میلیون هکتار از مزارع و جنگلها به کشت مواد مخدر اختصاص داده می-شود که آسیب جبران ناپذیری به محیط زیست وارد ساخته است (مکی و کرافتون، ۲۰۰۲، ص ۴). منطقه مثلث طلائی (کشورهای تایلند، لائوس و برمه) و نیز هلال طلائی (افغانستان و پاکستان) از مهمترین مناطق کشت شاهدانه و خشخاش در قاره آسیا و جهان به شمار می-آید.^(۳) ایران به لحاظ قرار داشتن در خط ترانزیت هلال طلائی به اروپا و سایر کشورهای آسیا (تونل طلائی) بشدت مورد توجه قاچاقچیان بین المللی بوده و در معرض تهدید دائمی می-باشد. دولت ایران برای مقابله جدی با ترانزیت تریاک و سایر مواد از افغانستان و پاکستان، تدابیر امنیتی شدیدی آغاز کرده و بشدت با آنها مبارزه می-کند. سالانه صدها تن از نیروهای امنیتی مرزها در مقابله با کاروانهای مسلح قاچاقچیان به شهادت می-رسند (شهرپور، ۱۳۸۱، ص ۴۲).

با توجه به افزایش گرایش به مصرف مواد غیرقانونی در نوجوانی و اقدام به مصرف آن از سنین جوانی به نظر می-رسد اجرای

برنامه‌های فوق، خصوصاً با نگرش به پیشگیری از شروع مصرف آن در جوانان علیرغم اهمیت فوق العاده آن، موفقیت چندانی نداشته‌است؛ چرا که با توجه به خطرات جدی و هشدارهای مکرر همچنان شاهد گرایش و مصرف جمعیت نوجوان و جوان بدان هستیم. لذا برآن شدیم تا مطابق تحقیقی گسترده به مقایسه روشهای مختلف بازدارنده در کاهش گرایش دانش‌آموزان به مواد غیرقانونی بپردازیم.

مواد و روشها

با توجه به هدف اصلی طرح، بررسی تاثیر برنامه های مداخله‌ای در تغییر نگرش و افزایش سطح آگاهی، روش پژوهش در طرح حاضر روش تحقیق نیمه آزمایشی با انتخاب سه گروه آزمایش (آموزش مهارت‌های اجتماعی، آموزش افزایش آگاهی و نصب پوستر) و یک گروه شاهد است. جامعه آماری شامل کلیه دانش‌آموزان پایه دوم راهنمایی است که در سال تحصیلی ۸۵ - ۱۳۸۴ در مدارس راهنمایی سراسر کشور به تحصیل اشتغال داشته‌اند. روش نمونه‌گیری به صورت خوشه‌ای چند مرحله‌ای است، این روش زمانی بکار می‌رود که انتخاب گروهی از افراد امکان‌پذیر و آسانتر از انتخاب افراد در یک جامعه تعریف شده باشد^(۴).

در مرحله اول کشور با توجه به توزیع جغرافیایی به ۵ منطقه شمال، جنوب شرقی و غربی، شرق، غرب و مرکزی تقسیم و از هر یک از مناطق جغرافیایی شمال، شرق و مرکز یک استان و جنوب و غرب دو استان به صورت تصادفی انتخاب گردید. بدین ترتیب از منطقه شمال استان مازندران، از منطقه شرق خراسان، از منطقه مرکزی تهران، از منطقه غرب آذربایجان و کردستان

و از منطقه جنوب کرمان و فارس به صورت تصادفی انتخاب گردید.

در مرحله بعد در هر استان، مراکز استان و در هر شهر ۸ مدرسه (چهار دخترانه و چهار پسرانه) و در هر مدرسه دو کلاس با متوسط دانش آموز هر کلاس ۳۰ نفر به عنوان گروه نمونه مورد بررسی انتخاب شدند تا آزمون و برنامه مداخله بر روی آنها انجام گیرد. از بین چهار مدرسه منتخب، بطور تصادفی سه گروه آزمایش (۱) آموزش مهارت‌های اجتماعی، (۲) آموزش آگاهی، (۳) نصب پوستر و یک گروه کنترل (بدون آموزش) انتخاب شدند. در ابتدا پرسشنامه طراحی شده از تمام چهارگروه بعمل آمد. سپس آموزش مهارت‌های اجتماعی و آموزش آگاهی توسط مربیان مربوطه به مدت شش جلسه ۴۵ دقیقه‌ای (هفته‌ای یک جلسه و در کل ۱/۵ ماه) بر روی گروه‌های ۱ و ۲ انجام شد. در طول این مدت پوسترهایی متناسب با موضوع در مدارس گروه ۳ در معرض دید دانش‌آموزان منتخب نصب شد. دو هفته پس از اتمام دوره، مجدداً پرسشنامه بر روی تمام چهار گروه اجرا شد.

برنامه آموزش مهارت‌های اجتماعی براساس رویکرد یکپارچه نفوذ اجتماعی- افزایش شایستگی بوده، مبنای نظری آن بر اساس نظریه یادگیری اجتماعی و مطالعات هاوکینز و سولومن است. هدف این برنامه، یادگیری برخی مهارتهای لازم و مقابله موثر با تاثیرات اجتماعی مربوط به مصرف مواد غیر قانونی در چارچوب کلی افزایش قدرت مقابله فرد می باشد. این اهداف شامل ارتقاء بهداشت روانی و پیشگیری اولیه از آسیب های اجتماعی از اعتیاد و سوء مصرف مواد، توانمند کردن افراد از طریق افزایش و تمرین مهارت های انسانی فردی و بین فردی است. همچنین آموزش آگاهی نیز به صورت

تفاضل نمرات گروه کنترل با گروه های آموزش معنا دار بود ($p = 0/000$) و به ترتیب آموزش مهارت های زندگی، آموزش آگاهی و نصب پوستر بهترین نتیجه و بیشترین کاهش را در میزان سوء مصرف مواد نشان داد.

بحث

به منظور مطالعه بررسی شیوع سوء مصرف مواد و میزان آگاهی و نگرش در بین دانش آموزان دوم راهنمایی و مطالعه تاثیر برنامه آموزشی در افزایش میزان آگاهی و نگرش منفی نسبت به مواد غیرقانونی، تعداد ۲۹۱۱ نفر از دانش آموزان دختر و پسر پایه دوم راهنمایی از ۷ منطقه جغرافیایی شمال (استان مازندران)، جنوب (کرمان و فارس)، شرق (خراسان)، غرب (آذربایجان و کردستان) و مرکز (تهران) به عنوان گروه نمونه پژوهشی شرکت داشتند.

بررسی مقدماتی تحقیق نشان داد شیوع سوء مصرف مواد در بین دانش آموزان دختر پایه دوم راهنمایی ۰/۷٪، پسران ۱/۵٪ و در کل گروه نمونه مورد بررسی ۲/۲٪ بوده است. بین جنس و میزان سوء مصرف مواد رابطه معناداری مشاهده شد. یعنی درصد مصرف در پسران بیشتر از دختران می باشد.

بر اساس گزارش جانستون و همکاران (۱۹۹۵) ۱۸٪ از دانش آموزان کلاس هشتم (سوم راهنمایی)، ۲۶٪ از کلاس دهم و ۲۳٪ از کلاس دوازدهم گزارش کرده اند که به طور روزانه مواد غیرقانونی مصرف می کنند. هر چند که در کشور ما مطالعات اپیدمیولوژیک، خصوصاً در سنین ۱۴-۱۳ سالگی، برای دستیابی به شیوع سوء مصرف مواد انجام نشده، نتایج پژوهش حاضر نشان می دهد، شیوع سوء مصرف مواد در این دامنه سنی کمتر از سایر کشورها است. از آنجاکه مطابق نتایج

بود ($p = 0/000$). در بین افراد خانواده دانش آموزان نیز، حدود ۷٪ مصرف مواد غیرقانونی داشتند، که از این میان ۴/۷٪ پدر خانواده، ۰/۶٪ برادر و مابقی مربوط به ترکیبی از افراد خانواده بود. بین مصرف مواد غیرقانونی والدین و مصرف مواد غیرقانونی در فرزندان ارتباط معنادار بود. ($p = 0/000$) (جدول ۲و۱).

در بین دانش آموزان با سوء مصرف مواد، سن شروع به مصرف در ۱۷/۵٪ کمتر از ۱۰ سال (۱۳٪ پسران و ۴/۵٪ دختران)، در ۳۰٪ (۱۹/۵٪ پسران و ۱۰/۵٪ دختران) بین ۱۰-۱۲ سال و در ۵۲/۵٪ (۳۳/۳٪ پسران و ۱۹/۲٪ دختران) ۱۵-۱۳ سال گزارش شد. میانگین سن شروع سوء مصرف مواد در گروه نمونه مورد بررسی ۱۳/۵ سال بدست آمد. سوء مصرف مواد در استان آذربایجان ۰/۱٪، تهران، کردستان، کرمان، خراسان و مازندران ۰/۳٪ و در استان فارس ۰/۵٪ بوده است. مقدار خی دو محاسبه شده معنی دار نبود.

مطابق نتایج بیشترین علت سوء مصرف مواد به ترتیب کنجکاو (۴۷/۵٪)، ناراحتی (۲۲٪)، تعارف دیگران (۲۲٪) و تفنن (۸/۵٪) ذکر شده است. همچنین بیشترین طریق تهیه مواد غیرقانونی از طریق دیگران و بیشترین مکان مصرف خانه دوستان (۵۵٪) بوده است. مقادیر خی دو نشان می دهد که در هیچکدام از موارد ذکر شده، تفاوت معنی داری بین دو جنس وجود ندارد.

در نهایت در هر دو قسمت آگاهی از مضرات و نگرش نسبت به مواد غیرقانونی تفاوت میانگین تفاضل نمرات گروه کنترل با گروه های آموزش معنا دار بود. ($p = 0/000$) (جدول ۳). به عبارت دیگر در گروه های مداخله به ترتیب آموزش مهارت های زندگی، آموزش آگاهی و نصب پوستر بهترین نتیجه را نشان داد. مشابه این حالت در خصوص کاهش میزان مصرف مواد غیرقانونی نیز صادق بود. بدین معنی که تفاوت میانگین

برگزاری کلاس های آموزشی درباره توصیف جامع و کامل عوارض کوتاه مدت و دراز مدت مواد غیر قانونی بود.

ابزار اندازه گیری، پرسشنامه خود گزارش دهی و محقق ساخته با محتوای اطلاعات جمعیت شناختی و بررسی نگرش و آگاهی از عوارض مواد غیرقانونی بود. ضریب پایایی پرسشنامه آگاهی از عوارض ۰/۸۷ و نگرش ۰/۸۹ برآورد گردید و در نهایت برای محاسبه فراوانی، میانگین و ... از روش های آمار توصیفی و برای بررسی روابط و تفاوت ها از روش های آمار استنباطی کای اسکور (X^2) و تحلیل واریانس یک متغیره (ANOVA) و چند متغیره (MANOVA) با استفاده از نرم افزار آماری SPSS/12 استفاده شد.

یافته های تحقیق

همانگونه که اشاره شد، هدف از پژوهش حاضر بررسی شیوع سوء مصرف مواد و میزان آگاهی و نگرش درباره آن بین دانش آموزان دوم راهنمایی و مطالعه تاثیر برنامه آموزشی در افزایش میزان آگاهی و نگرش منفی نسبت به آن است. برای دستیابی به هدف اصلی فوق مجموعه ای از اهداف جزئی اعم از اهداف توصیفی و تحلیلی به همراه سؤال ها و فرضیه هایی برای پژوهشگران مطرح بود که در زیر به آنها اشاره می شود.

نتایج مقدماتی نشان داد که گروه نمونه مورد بررسی (۲۹۱۱ نفر) با میانگین سنی ۱۳ سال، ۴۹/۵٪ را پسر و ۵۰/۵٪ را دختر تشکیل می دهند که حدود ۲۳٪ در دامنه سنی ۱۲-۱۱ سال، حدود ۷۵٪ در دامنه سنی ۱۴-۱۳ سال و ۲٪ در دامنه سنی ۱۵ سال و بیشتر قرار دارند (نمودار ۱).

مطابق نتایج بدست آمده، حدود ۲/۲٪ دانش آموزان مصرف مواد غیرقانونی (تریاک و حشیش) داشتند. تفاوت دو جنس معنادار

مطالعات متعدد، با افزایش سن و پایه تحصیلی میزان سوءمصرف مواد نیز افزایش می یابد، (باتوین، ۲۰۰۰، کاویان و دیگران، ۱۳۸۳) از اینرو، برنامه هایی که نوجوانان را قبل یا در طول دوره راهنمایی مورد هدف قرار می دهند، می تواند به پیشگیری از سوءمصرف الکل و سایر مواد غیرقانونی کمک نماید .

از بین ۲/۲٪ نمونه مورد بررسی در پژوهش حاضر که سوءمصرف مواد داشته اند، حدود ۱۸٪ آنان سن شروع را کمتر از ۱۰ سال و در مجموع با میانگین سنی ۱۳/۵ سال گزارش کردند. در مجموع روند مطالعات نشان می دهد که سن شروع به مصرف مواد غیرقانونی رو به کاهش گذاشته؛ به گونه ای که بعضی گزارشات (منشئی، سموعی ۱۳۸۱؛ والیانی، ۱۳۸۲)، نشانگر آن است که بیش از ۹۵٪ مصرف کنندگان، اولین مصرف خود را قبل از ۱۹ سالگی تجربه کرده اند (گزارش سازمان ملل، ۱۳۸۲). بر این اساس، می توان گفت که جوان گرایی نسبت به موادپدیده ای است که چشم انداز بسیار نگران کننده ای برای آینده ترسیم کرده که می تواند عواقب وخیمی در پی داشته باشد.

مطابق تحقیق حاضر بیشترین درصد علت سوءمصرف مواد به ترتیب حس کنجکاو، ناراحتی و تعارف دیگران بود و بیشترین درصد تهیه مواد از طریق دیگران و بیشترین مکان مصرف، خانه دوستان گزارش شد.

بندورا (۱۹۸۶)، معتقد است که نوجوانان رفتارها و باورهای خود را در مورد رفتارهای بزهکارانه از جمله سوء مصرف مواد از الگوهای نقش، خصوصاً دوستان، کسب می کنند. در دوره نوجوانی، بچه ها بیشتر تحت تأثیر دوستان خود قرار دارند. جدائی تدریجی آنها از خانه به معنی آن است که بعد از این بیشترین وقت خود را با دوستان و همکلاسی

های خود و تحت تأثیر و نفوذ آنها خواهند بود (احمدی، ۱۳۸۳). باتوین (۲۰۰۴) تاکید می کند که سوءمصرف مواد در نوجوانان، ناشی از تأثیر اجتماعی و القائات متقاعد کننده همسالان و رسانه های گروهی است.

مطابق نتایج بعضی مطالعات، در ۵۰/۵٪ موارد دانش آموزان اعلام کرده اند دوستانی دارند که از مواد استفاده می کنند و به ۳۹/۵٪ از آنها مواد تعارف شده است. شاید بر همین اساس است که در گزارش سازمان ملل (۱۳۸۲)، بر این نکته تاکید شده است که اگر بتوانیم سوءمصرف مواد را در دهه دوم زندگی به صفر برسانیم، میزان مصرف در جامعه به کمتر از ۵۰٪ میزان فعلی کاهش خواهد یافت.

۷۵٪ از سوءمصرف کنندگان مواد دارای والدین معتاد بوده (معادل ۷٪ کل والدین)، هیچکدام از والدین از مصرف مواد توسط فرزندشان اطلاع نداشتند. شیوه های مدیریت خانواده، انضباط و مصرف مواد توسط والدین از جمله عواملی است که در گرایش به سوءمصرف مواد در نوجوانان تأثیر دارد. به عقیده بامریند (۱۹۹۵)، دلبستگی ضعیف به خانواده، ناکامی نوجوان در برقراری ارتباط صمیمانه با والدین خود و فشار موجود در درون خانواده، وجود پدر آرام و سهل گیر در دوران کودکی و نگرش و رفتار مثبت اعضاء خانواده نسبت به مصرف مواد غیرقانونی، موجب افزایش خطر گرایش به سوءمصرف مواد در دوران نوجوانی می شود. تعداد افرادی که در خانواده به مصرف مواد غیرقانونی می پردازند و میزان درگیری و سهم کودک در فعالیت های مربوط به تهیه و خرید مواد، دو متغیر مهم پیش بینی کننده در گرایش به سوءمصرف مواد می باشند.

علت اصلی مطالعه نگرش ها این فرض است که نگرش در ایجاد رفتار نقش دارد. نگرش فرد در مورد یک موضوع، بطور قطع بر رفتار وی نسبت به آن موضوع اثر می

گذارد (بوهنر و وانک، ۱۳۸۲)، شولاکیس (۲۰۰۷)، درباره رابطه نگرش و رفتار معتقد است که "نگرش ها را می توان بعنوان پیشگامان رفتار و عوامل تعیین کننده شیوه رفتار فرد در زندگی روزمره تلقی کرد". هر چند مطالعات انجام شده در همه موارد نشان دهنده همبستگی بالا میان نگرش و رفتار نبوده است، و یا همبستگی بالا میان نگرش و رفتار الزاماً به معنای آن نیست که نگرش در همه حال می تواند به رفتار بینجامد؛ اما در مجموع شواهد بیانگر آن است که نگرش ها بر رفتار تأثیر دارند. بر طبق عقیده بوهنر و وانک (۱۳۸۲)، نگرش با رفتار عجین است؛ و افراد به هنگام انجام قضاوت درباره نگرش خود همانند زمان اخذ تصمیم رفتاری از اطلاعات ورودی مشابهی استفاده می کنند.

مطالعات انجام شده توسط هاکینز و کاتالانو (۲۰۰۱) و سهرابی (۱۳۸۳)، نشان می دهد میان آغاز سوءمصرف مواد و نگرش و اعتقادات ویژه در مورد مواد غیرقانونی رابطه معناداری وجود دارد. بنا به عقیده بابروا (۲۰۰۷)، تصمیم نوجوان برای سوءمصرف تحت تأثیر نگرش وی در مورد آن است. مولوی و رسول زاده (۱۳۸۳)، نیز بر این باورند که نگرش ها و باورهای نوجوان در مورد رفتارهای انحرافی متغیر مهمی در زمان شروع مصرف مواد است. بعضی مطالعات تجربی نیز تأثیر نگرش را بر رفتار سوءمصرف مواد تأیید می نماید. بعنوان مثال، بارکین، اسمیت و دورانت (۲۰۰۲)، در یک مطالعه روی ۲۶۴۶ نفر از دانش آموزان پایه هفتم یک دبیرستان نشان داده اند که سوءمصرف مواد در بین این دانش آموزان در سال جاری و سال بعد رابطه معناداری با نگرش آنها نسبت به مواد داشته است.

نتایج پژوهش حاضر نشان داد که در مقایسه تأثیر سه برنامه مداخله ای نشر اطلاعات از طریق نصب پوستر، نشر اطلاعات از طریق آموزش آگاهی و آموزش

شینکه، اپسین و دیاز (۲۰۰۲)، باتوین، گریفین، دیاز (۲۰۰۴) و باتوین، گریفین، پال و مکالای (۲۰۰۳) را مورد تایید قرار می دهد. نتایج پژوهش آنان نیز نشان داد آن دسته از دانش آموزانی که برنامه مداخله ای را دریافت کردند، نسبت به گروه کنترل، میزان مصرف و انگیزه مصرف مواد در آنها کاهش یافته بود.

پیشنهادات

۱- طراحی برنامه های آموزشی ویژه دانش آموزان دوره راهنمایی با جهت گیری بر روی گروه های آسیب پذیر مانند دانش آموزانی با والدین معتاد.

۲- درج اطلاعات لازم در خصوص سوء مصرف مواد و عوارض آن در کتب درسی و چاپ جزوات آموزشی.

۳- اجرای برنامه مقابله و پیشگیری که می تواند شامل موارد زیر باشد:

الف) ارتقاء مهارت های زندگی سالم:

۱. ارتقاء عوامل جسمانی مؤثر در

سلامت (خواب، تغذیه، ورزش)

۲. ارتقاء عوامل روانی - اجتماعی مؤثر

در سلامت (عزت نفس، روحیه تسلط

و مبارزه با مشکلات ...)

۳. شناسایی موقعیت های پرخطر

۴. عوارض جانبی (جسمانی و رفتاری)

سوء مصرف مواد

ب) ارتقاء مهارت های اجتماعی و قاطعیت

ج) ارتقاء مهارت های مقابله و حل مسئله

شامل یکسری توصیه های آموزشی و اخلاقی باشد. به این علت که بچه ها و نوجوانان معمولاً به آنچه که باید «نه» بگویند «نه» نمی گویند. آنها تمایل دارند آنجا که انتظار جواب مثبت از آنها می رود جواب منفی بدهند و بالعکس. بنابراین، آموزش ها باید اساسی و زیر بنایی باشد و در رأس همه آنها آموزش مهارت های مقاومت در برابر سوء مصرف مواد است که باید در صدر برنامه های پیشگیری قرار گیرد.

هم چنین سازمان بهداشت جهانی نیز در سال ۱۹۹۳ به منظور ارتقاء بهداشت روانی و پیشگیری از آسیب های روانی - اجتماعی برنامه ای تحت عنوان "آموزش مهارت های زندگی" تدارک دید. از آن زمان این برنامه در بسیاری از کشورهای جهان به مرحله اجرا و آزمون گذاشته شده است (کریم زاده، ۱۳۸۲).

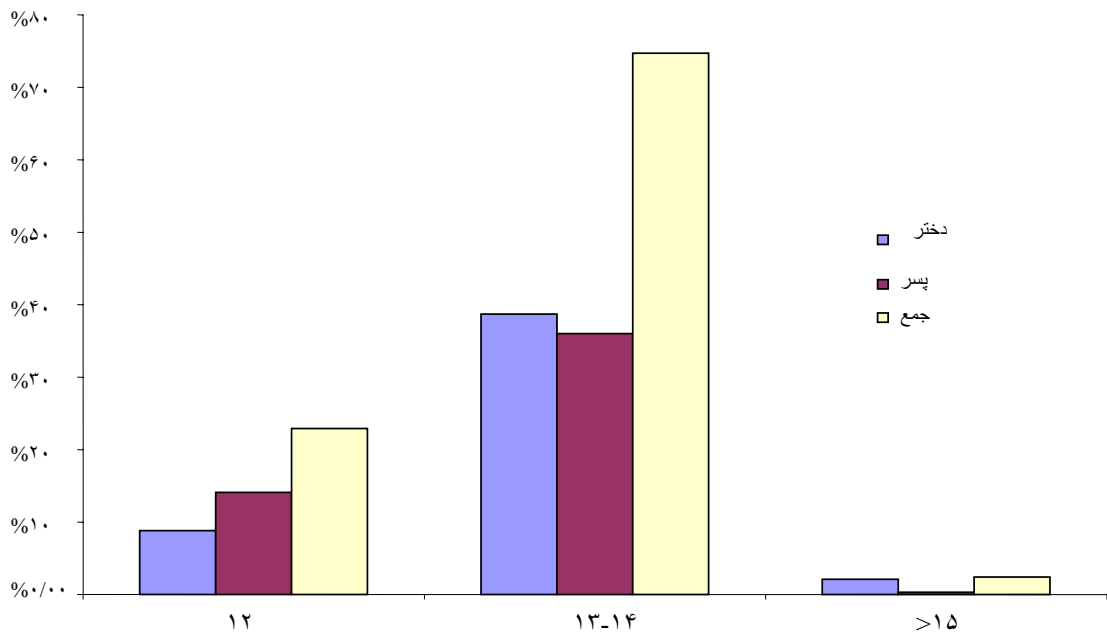
محتوای برنامه آموزش مهارت های زندگی رویکرد مبتنی بر مدرسه است که به منظور پیشگیری از سوء مصرف الکل و مواد غیرقانونی بین نوجوانان طراحی شده است. این برنامه منجر به تأثیر بر دانش و نگرش نوجوانان درباره سوء مصرف مواد، آموزش مهارت های مقابله ای در برابر فشارهای اجتماعی برای مصرف و کمک به آنان در کسب و توسعه مهارت های اجتماعی و خود کنترلی می گردد (باتوین، ۲۰۰۰). هدف اصلی برنامه آموزش مهارت زندگی با هدف جمعیت جوانتر مانند دانش آموزان دوره راهنمایی و دبیرستان، کاهش میزان شیوع سوء مصرف الکل و مواد غیرقانونی در بین جوانان است (باتوین، ۲۰۰۰).

و نهایتاً نشان دادیم که آموزش مهارت های زندگی بیشترین تاثیر را در کاهش میزان مصرف مواد غیرقانونی در گروه مورد بررسی داشت. نتایج پژوهش حاضر نتایج پژوهش ایزن، زلمن، ماست و موری (۱۹۹۲)، باتوین، بیکر، دازنبری (۲۰۰۶)، باتوین،

مهارت های زندگی در تغییر نگرش نسبت به مواد و منفی سازی آن، بهترین تاثیر و بالاترین تغییر نگرش را در روش آموزش مهارت های زندگی شاهد بودیم. این نتیجه در زمینه افزایش میزان آگاهی از مضرات مواد نیز بدست آمد. نتیجه پژوهش حاضر نتایج پژوهش های قبلی مانند طارمیان (۱۳۸۰)، منشی (۱۳۸۱)، ایزن و همکاران (۱۹۹۲) و باتوین و همکاران (۲۰۰۳) را مورد تایید قرار می دهد. آنها نیز در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که آموزش مهارت های زندگی بهترین نتیجه را به دنبال داشته است.

برنامه آموزش مهارت های زندگی مبتنی بر تئوری یادگیری اجتماعی است. در این تئوری سوء مصرف مواد رفتاری اجتماعی، هدفمند و کارکردی محسوب می شود که به وسیله آن فرد از طریق یادگیری های ناشی از شرطی شدن کلاسیک و عامل، سرمشق گیری، تجارب گروهی و خانوادگی با استرس ها و مشکلات زندگی مقابله می کند. در تئوری یادگیری اجتماعی فرض می شود سوء مصرف کنندگان نقائصی در کارکردهای درون فردی و بین فردی دارند که این مکانیسم ها در ترکیب با عوامل بیولوژیک و ژنتیک، فرد را مستعد سوء مصرف می کنند. بنابراین هدف رویکرد پیشگیری، آموزش و افزایش کارکردهای درون فردی و بین فردی برای اداره و حل سازنده تر مشکلات زندگی بوده و در این راستا، هم به آموزش مهارت های عمومی و نیز مهارت های مربوط به سوء مصرف مواد می پردازد. آموزش مهارت های زندگی با هدف ایجاد تسهیل در یادگیری مهارت های لازم و با هدف مقابله مؤثر با تأثیرات اجتماعی مربوط به سوء مصرف مواد و الکل در چهار چوبی کلی و با هدف افزایش قدرت مقابله فردی طراحی شده اند (باتوین و همکاران، ۲۰۰۳).

بررسی های باتوین و همکاران (۲۰۰۶) نشان داد برنامه پیشگیری نمی تواند تنها

نمودار شماره ۱- درصد فراوانی سن به تفکیک جنس در گروه نمونه مورد بررسی

جدول شماره ۱- جدول توافقی سوء مصرف مواد در والدین و فرزندان به همراه آزمون خی دو					
			سوء مصرف مواد در والدین		جمع
			نه	بله	
سوء مصرف مواد در فرزندان	بله	فراوانی	۱۸	۵۲	۷۰
		فراوانی مورد انتظار	۳/۷	۶۱/۳	۷۰
		درصد مصرف فرزندان	٪۲۴/۶	٪۷۵/۴	٪۱۰۰
		درصد مصرف والدین	٪۰/۴	٪۱/۸	٪۲/۲
		درصد در جمع	٪۰/۴	٪۱/۸	٪۲/۲
	خیر	فراوانی	۲۶۸۷	۱۵۴	۲۸۴۱
		فراوانی مورد انتظار	۲۶۷۲/۷	۱۶۳/۳	۲۸۴۱
		درصد مصرف فرزندان	٪۹۴/۷	٪۵/۳	٪۱۰۰
		درصد مصرف والدین	٪۹۸/۲	٪۹۰/۴	٪۹۷/۸
		درصد در جمع	٪۹۴/۷	٪۵/۳	٪۹۷/۸
جمع	فراوانی	۲۷۰۵	۲۰۶	۲۹۱۱	
	فراوانی مورد انتظار	۲۷۳۴	۱۶۷	۲۹۱۱	
	درصد مصرف فرزندان	٪۹۵/۱	٪۶/۹	٪۱۰۰	
	درصد مصرف والدین	٪۱۰۰	٪۱۰۰	٪۱۰۰	
	درصد در جمع	٪۹۵/۱	٪۶/۹	٪۱۰۰	

جدول شماره ۲- خلاصه اطلاعات آزمون خی دو				
سطح معنا داری تصحیح شده	سطح معنا داری	درجه آزادی	ارزش	
	۰/۰۰۰	۱	۴۳/۵۸۷	خی دو پیرسون
	۰/۰۰۰	۱	۴۰/۱۰۴	ضریب تصحیح
	۰/۰۰۰	۱	۲۵/۶۱۶	نسبت لاکلی هود
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۱		آزمون فیشر
	۰/۰۰۰	۱	۴۳/۵۷۲	تعاون خطی
			۲۹۰۱	مجموع

جدول شماره ۳- خلاصه اطلاعات آزمون شفه میانگین تفاضل نمرات گروه کنترل با گروه های آموزش					
متغیر وابسته	گروه (I)	گروه (J)	میانگین تفاوت دو گروه (I-J)	انحراف استاندارد	سطح معنا داری
آگاهی و نگرش نسبت به سوء مصرف مواد	کنترل (۱)	پوستر	۰/۳۹۵۶	۰/۲۵۳۸۶	۰/۲۲۹
		آگاهی	۱/۱۸۸۵	۰/۲۵۶۰۹	۰/۰۰۰
		مهارت	۲/۸۸۱۹	۰/۲۵۲۴۸	۰/۰۰۰
	پوستر (۲)	کنترل	-۰/۳۰۵۶	۰/۲۵۳۸۸	۰/۲۲۹
		آگاهی	۰/۸۸۲۹	۰/۲۵۸۳۰	۰/۰۰۱
		مهارت	۲/۵۷۶۳	۰/۲۵۴۷۲	۰/۰۰۰
	آگاهی (۳)	کنترل	-۱/۱۸۸۵	۰/۲۵۶۰۹	۰/۰۰۰
		پوستر	-۰/۸۸۲۹	۰/۲۵۸۳۰	۰/۰۰۱
		مهارت	۱/۶۹۳۴	۰/۲۵۶۹۳	۰/۰۰۰
	مهارت (۴)	کنترل	-۲/۸۸۱۹	۰/۲۵۲۴۸	۰/۰۰۰
		پوستر	-۲/۵۷۶۳	۰/۲۵۴۷۲	۰/۰۰۰
		آگاهی	-۱/۶۹۳۴	۰/۲۵۶۹۳	۰/۰۰۰

مراجع

۱. احمدی، سید احمد. روانشناسی نوجوانان و جوانان، اصفهان: انتشارات مشعل. ۱۳۸۳، ص ۷-۶۲
۲. بوهنر، جرد؛ وانک، میکائیل. نگرش و تغییر آن. (ترجمه منیره صادقی بنیس). تهران: ساوالان. ۱۳۸۲، ص ۸۹-۶۶
۳. دلاور، علی. مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی. تهران: رشد. ۱۳۸۴، ص ۹-۷۷
۴. سازمان ملل. برنامه بین المللی کنترل مواد مخدر (گزارش جهانی مواد مخدر ۲۰۰). اصول مربوط به کاهش تقاضا ترجمه: اداره کل روابط بین الملل دبیرخانه ستاد مبارزه با مواد مخدر. تهران: نشر ستاد مبارزه با مواد مخدر، ۱۳۸۲
۵. سهرابی نادره. بررسی میزان سلامت روانی و تنبذگی در معتادان، قاچاقچیان مواد مخدر و افراد عادی. مجله روانشناسی ۱۳۸۳؛ شماره ۸، ص ۳۴-۳۱
۶. سید شجاع، سید علی؛ سلیمانی، محمد جعفر. کتاب سال ۱۳۸۵ ستاد مبارزه با مواد مخدر. تهران: نشر ستاد مبارزه با مواد مخدر. ۱۳۸۶، ص ۵۴-۱۰
۷. طارمیان، فرهاد. سوء مصرف مواد مخدر در نوجوانان. تهران: تربیت. ۱۳۸۱، ص ۱۲-۱۰۴
۸. کاویان، مرجان؛ لوسانی، فهیمه؛ رحیمی موقر، آفرین و همکاران. راهنمای پیشگیری از سوء مصرف مواد برای دست اندرکاران رسانه‌های گروهی. تهران: سازمان بهزیستی کشور- معاونت امور فرهنگی و پیشگیری. ۱۳۸۳، ص ۸۷-۶۵
۹. کریمزاده، سهراب. اثر بخشی طرح مروج سلامت در دانش آموزان متوسطه استان کرمان در سال تحصیلی ۸۲-۱۳۸۱. سازمان آموزش و پرورش استان کرمان - معاونت هماهنگی امور تربیتی و تربیت بدنی. ۱۳۸۲، ص ۳۲-۱۲۷
۱۰. منشی، غلامرضا؛ سموعی، راحله. نقش آموزش مهارت‌های زندگی بر پیشگیری از اعتیاد جوانان شهر اصفهان. مجموعه مقالات اولین همایش تبیین علمی بزه دیدگان و راهکارهای پیشگیری، دانشگاه آزاد اسلامی. واحد خوراسگان. ۱۳۸۱، ص ۹۳-۱۰۹
۱۱. مولوی، پرویز؛ رسول زاده، بهزاد. بررسی عوامل موثر در گرایش جوانان به مصرف مواد مخدر. اصول بهداشت روانی بهار و تابستان. ۱۳۸۳، (۲۲-۲۱)، ص ۵۵-۴۹
۱۲. والیانی، محبوبه. نقش آموزش مهارت‌های زندگی در پیشگیری از
15. Barkin, S. L., Smith, K.S., DURant, R. H. Social skills and attitudes associated with substance use behaviors among young adolescents. *Journal of Adolescent Health*. 2002, 30, 448-454.
16. Bobrova N, Alcorn R, Rhodes T, Rughnikov I, Neifeld E, Power R. Injection drug users' perceptions of drug treatment services and attitudes toward substitution therapy. *J Subst Abuse Treat*. 2007; Dec; 33(4): 373-8
17. Botvin, G. J., Schinke, S. P., Epstein, J. A., 7 Diaz, T. Effectiveness of culturally- focused and generic skills training approaches to alcohol and drug abuse prevention among minority youths. *Psychology of Addictive Behaviors*. 8, 2002, 116 – 127.
18. Botvin, G. J., Griffin, K. W., Paul, E. & Macaulay, A.P. Preventing tobacco and alcohol use among elementary school students through Life Skills Training. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*. 2003, 65-71
19. Botvin, G. J., Griffin, K. W., Diaz, T., Miller, N. & Ifill – Williams. M. Smoking initiation and escalation in early adolescent girls: One – Year follow – up of a school - based prevention intervention for minority youth. *Journal of the American Medical women, s Association*, 54, 2004, 139- 143.
20. Botvin , G. J., Baker , E., Dusenbur. L., Tortu, S.. and Botvin, E. M. Preventing adolescent drug abuse through a multimodal cognitive – behavioral approach : Results of a three - year study . *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 58. 2006, 437 – 46.
21. Cholakis P. Drug abuse and employer attitudes are the big problems. *Occup Health Saf*. 2007 Oct; 76(10): 10
22. Eisen , M., Zellman , G. L., Masset, H. A., & Murray , D. M., Evaluating the lions – quest “ skills for adolescence “ drug education program : first - year behavior Outcomes. *Addictive Behaviors* , 27, 1992, 619 – 632.
23. Hawkins, D., Catalano, F., & Miller. J. Risk and Protective factor for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood. *Psychological Bulletin*. Vol 112, No.1. 2001, 91-5
24. Johnston, L. D., Malley, P.M. & Bachman, J. G. National survey results on drug use from the monitoring the future study, 1975-2002, Vol. I: Secondary school students. Washington, D. C. U. S. Department of Health and Human

سوء مصرف مواد مخدر در نوجوانان، جوانان شهر اصفهان طیب
شرق، ویژه نامه دومین کنگره راهکارهای بهداشتی درمانی
برخورد با اعتیاد. مهر ماه ۱۳۸۲

13. Bandura, A. *Self- efficacy: Toward a unifying theory of behavior change. Psychological Review*, 84, 1986, 191-215.
14. Baumrind, D. *Familial antecedents of adolescent drug use: A developmental Black, G.S. Changing attitudes toward drug use. Rochester. NY: Gordons. Blak Crop. 1995, 124-8*

- Services. 1995, 46-54*
25. *World Bank. An excellent, short and readable account of the world tobacco situation. Covers global and regional trend in tobacco use, health consequences, and the economic both of tobacco and of tobacco control. Washington: World Bank. 2004.46; 128-38*